

ОЦІНКА ВПЛИВУ ФАКТОРІВ НА РІВЕНЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

КОВАЛЕНКО О. Ю.

УДК 658

Коваленко О. Ю. Оцінка впливу факторів на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств

На основі методології детермінованого факторного аналізу оцінено вплив факторів ефективності використання земельних ресурсів на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств Миколаївської, Одеської, Черкаської та Харківської областей. Досліджено вплив собівартості реалізованої продукції на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств на основі факторної моделі витрат. Визначено поняття поточної конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарські підприємства, ефективність, земельні ресурси, факторна модель, собівартість.
Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 16.

Коваленко Ольга Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра землеустрою та геоінформатики, Південнослав'янський Інститут Київського славистичного університету (вул. Луговенка, 2, Миколаїв, 54008, Україна)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

УДК 658

UDC 658

Коваленко О. Ю. Оценка влияния факторов на уровень конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий

На основе методологии детерминированного факторного анализа оценено влияние факторов эффективности использования земельных ресурсов на конкурентоспособность Николаевской, Одесской, Черкасской и Харьковской областей. Исследовано влияние себестоимости реализованной продукции на конкурентоспособность сельскохозяйственных предприятий на основе факторной модели затрат. Определено понятие текущей конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: конкурентоспособность, сельскохозяйственные предприятия, эффективность, земельные ресурсы, факторная модель, себестоимость.

Табл.: 4. **Формул.:** 6. **Библ.:** 16.

Коваленко Ольга Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра землеустройства и геоинформатики, Южнославянский Институт Киевского славистического университета (ул. Луговенка, 2, Николаев, 54008, Украина)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

Kovalenko O. Y. Assessment of Factor Influence upon the Level of Competitiveness of Agricultural Companies

The articles uses methodology of deterministic factor analysis for assessing influence of factors of efficiency of use of land resources upon competitiveness of Mykolaiv, Odesa, Cherkasy and Kharkiv oblasts. It studies influence of cost of the sold products on competitiveness of agricultural companies on the basis of the cost factor model. It defines the notion of the current competitiveness of agricultural companies.

Key words: competitiveness, agricultural companies, efficiency, land resources, factor model, cost.

Tabl.: 4. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 16.

Kovalenko Olga Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of the Land Management and Geographical Information Systems, Southern Slavic Institute of the Kiev Slavonic Studies University (vul. Lugovenka, 2, Mykolayiv, 54008, Ukraine)

E-mail: olyurkovalenko@yandex.ru

Ключовим фактором конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств України на внутрішньому та зовнішньому ринках виступають земельні ресурси, які є головним засобом сільськогосподарського виробництва. Унікальні своєю високою природною родючістю сільськогосподарські угіддя складають 42791,8 тис. га, або 72,1% земельного фонду України, що забезпечує їй одне з провідних місць серед країн світу за обсягом експорту зерна, соняшника та ін.

За даними Державного агентства земельних ресурсів України, у 2011 р. виробництво зерна складало понад 56 млн т, при тому, що сільськогосподарські підприємства мають потенціал до виробництва близько 100 млн т зерна щорічно. Незважаючи на високий рейтинг країни як експортера сільськогосподарської продукції, ефективність використання земельних ресурсів є значно нижчою за потенційно можливу. Це означає, що конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств формується під впливом фактора ефективності використання земельних ресурсів, який відображає характер взаємодії всіх елементів їх внутрішнього потенціалу, таких як основні виробничі засоби, трудові ресурси, грошовий капітал тощо. Виходячи з умови, що

категорія економічної ефективності є комплексним поняттям, для її оцінки як фактора конкурентоспроможності, важливим є визначення впливу кожної із складових, які, у свою чергу, є факторами ефективності.

Під факторами ефективності слід розуміти всі процеси господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, які викликають зміни таких показників ефективності, як рентабельність, продуктивність праці, урожайність культур та ін. Особливістю дії цих факторів у сільському господарстві полягає у нероздільній їх єдності з земельними ресурсами, оскільки саме ґрунт є основою виробництва рослинницької і тваринницької продукції. Це свідчить про те, що для оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств важливим є визначення тих факторів, що характеризують стан, спосіб та інтенсивність використання земельних ресурсів.

На думку багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, таких як Бондаренко С. А., Бокій В. І. [1], Зайцева Л. А. [2], Панасенко Д. А. [3], Райсберг Б. А., Лосовський Л. Ш., Стародубцева Е. Ш. [4], Фатхутдинов Р. А. [5] та ін., фактори конкурентоспроможності є не лише оціночними параметрами, за допомогою яких визначають її характер та результативність, а рушійною силою економічних про-

цесів, що забезпечує суб'єктам господарювання успіх у конкурентній боротьбі.

Науковцями виділено та досліджено велику кількість факторів впливу на рівень конкурентоспроможності підприємств та класифіковано їх за певними ознаками. Класифікація факторів конкурентоспроможності за природою виникнення розроблена Портером М. Ю. [6], який поділяє їх на основні та розвинуті, загальні та спеціалізовані, природні та штучно створені. За об'єктами дослідження (процесом виробництва та реалізації продукції, організаційними можливостями, професійними навичками, сферою технологій тощо) фактори конкурентоспроможності класифіковано Томпсоном А. А. і Стріклендом А. Д. [7].

Россіхіна О. Є. [8] запропонувала класифікацію на основі розподілу факторів конкурентоспроможності підприємств на техніко-економічні, до яких відносяться інноваційний та виробничий потенціал, якість, ціна і ін.; комерційні, до яких належать фінансовий потенціал, кон'юнктура ринку, сервіс, реклама, імідж підприємства, та нормативно-правові, які передбачають вимоги технічної, екологічної безпеки використання продукції та патентно-правові.

Донських А. С. [9] розробив класифікацію внутрішніх і зовнішніх факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, приділивши значну увагу некеруваним їм факторам, до яких підприємство має адаптуватись з урахуванням специфіки своєї діяльності.

Питанню оцінки впливу факторів на рівень конкурентоспроможності підприємств, у тому числі сільськогосподарських, присвятили свої праці Бужин О. А. [10], Полозенко Л. П., Сідько Л. К. [11], Рижмань Л. Д. [12], Олійник В. В. [13] та ін.

У наукових працях щодо даного питання недостатньо розробленими є методи аналізу та оцінки факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, не достатньою мірою опрацьовані їх прикладні аспекти та алгоритми практичного застосування.

Метою статті є визначення, аналіз та оцінка факторів, що впливають на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств.

Згідно з фундаментальною теорією міжнародної конкурентоспроможності М. Портера, конкурентоспроможність країни визначається ефективністю використання її ресурсів [6]. Це цілком справедливо як на рівні кожної галузі національного господарства, так і на рівні окремих сільськогосподарських підприємств. Показником ефективності використання земельних ресурсів є рівень урожайності сільськогосподарських культур, який прийнято вважати інтенсивним фактором зростання обсягу виробництва продукції. Іншим, екстенсивним, фактором впливу на обсяг виробництва продукції, є розширення посівних площ, дія якого, навпаки, знижує ефективність використання земельних ресурсів. Якщо припустити, що на обсяг виробництва сільськогосподарської продукції здійснюють вплив лише два вищезазначені фактори, то факторна модель набуде такого вигляду:

$$\Delta Q = \Delta Q_x \pm \Delta Q_y, \quad (1)$$

де ΔQ – загальна зміна обсягу виробництва сільськогосподарської продукції за певний період (рік);

ΔQ_x – зміна обсягу виробництва (Q) за рахунок збільшення (зменшення) урожайності (x);

ΔQ_y – зміна обсягу виробництва за рахунок розширення (звуження) площі збирання урожаю (y).

Виходячи з умови, що обсяг виробництва продукції у кількісному виразі можна уявити як добуток (мультиплікативний ефект) площі збирання урожаю та урожайності: $[Q = x \cdot y]$, вплив першого фактора визначатиметься способом елімінування за формулою:

$$\Delta Q_x = x_1 \cdot y_0 - x_0 \cdot y_0, \quad (2)$$

де $x_{0,1}$ – урожайність у минулому та поточному періодах;

y_0 – площа збирання урожаю у минулому періоді.

Відповідно визначається вплив іншого фактора:

$$\Delta Q_y = x_1 \cdot y_1 - x_1 \cdot y_0, \quad (3)$$

де y_1 – площа збирання урожаю у поточному періоді.

За наведеною схемою, за даними Державного комітету статистики України (табл. 1) оцінено ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами Миколаївської, Одеської, Черкаської та Харківської областей за виробництвом пшениці у 2011 році.

Збільшення обсягу виробництва пшениці підприємствами Миколаївської області за рахунок зростання її урожайності складо:

$$\Delta Q_x = 30,66 \cdot 360\,200 - 28,55 \cdot 360\,200 = 760022 \text{ т.}$$

Збільшення обсягу виробництва пшениці за рахунок розширення посівної площі складає:

$$\Delta Q_y = 30,66 \cdot 393\,100 - 30,66 \cdot 360\,200 = 1008714 \text{ т.}$$

Загальна зміна обсягу виробництва пшениці під дією двох факторів складатиме: 1768736 т (760022 т + 1008714 т).

Правильність проведених розрахунків підтверджує абсолютне відхилення обсягу виробництва 2011 р. до 2010 р., яке складає 176,87 тис. т (див. табл. 1). У відсотковому виразі, на збільшення обсягу виробництва пшениці у 2011 р. порівняно з 2010 р. вплив зростання урожайності складає 42,97% (760022/1768736 · 100), а вплив розширення посівної площі – 57,03% (1008714/1768736 · 100). Це означає, що конкурентоспроможність за показником ефективності використання земельних ресурсів при вирощуванні пшениці підприємствами Миколаївської області оцінюється на рівні 0,43.

На відміну від підприємств Миколаївської області, зміна обсягу виробництва пшениці підприємств Одеської області на 1543260 т зумовлена фактором зростання врожайності на 1677240 т або на 108,7% та –133980 т (–8,7%) – фактором скорочення посівних площ. Оскільки дія другого фактора має від'ємне значення, конкурентоспроможність за фактором ефективності використання земельних ресурсів при вирощуванні пшениці підприємствами Одеської області складає 1,08 (див. табл. 1).

На Черкащині, де урожайність пшениці виявилася найвищою, вплив цього фактора складає 1104920 т

(95,9%), а фактора розширення посівних площ – 47520 т (4,1%), тому коефіцієнт конкурентоспроможності за ефективністю використання земельних ресурсів складає 0,95. У Харківській області за рахунок впливу фактора урожайності обсяг виробництва пшениці збільшився на 3771140 т (143,9%), фактора скорочення посівних площ на –43,86%. Загальний коефіцієнт конкурентоспроможності визначено на рівні 1,44.

Треба сказати, що в цілому в Україні, за офіційними даними Державного комітету статистики, зростання обсягу виробництва продукції сільськогосподарських підприємств у 2011 р. порівняно з 2010 р. становило 123,8%, при цьому найбільше зростання (142,9%) досягнуто у виробництві зернових і зернобобових культур (табл. 2). Причому їх збільшення відбулося завдяки розширенню посівної площі на 719,9 тис. га, або на 2,7%.

Таблиця 1

Динаміка виробництва пшениці *

Показник	Умовне позначення	2011 р.	2010 р.	Відхилення		Конкурентоспроможність
				+/-	у %	
Миколаївська область						0,43
валовий збір, тис. т	Q	1205,25	1028,38	176,87	17,20	–
урожайність, ц з га	x	30,66	28,55	2,11	7,39	–
площа збирання урожаю, тис. га	y	393,10	360,20	32,90	9,13	–
Одеська область						1,08
валовий збір, тис. т	Q	1471,80	1317,60	154,20	11,70	–
урожайність, ц з га	x	31,90	28,30	3,60	12,72	–
площа збирання урожаю, тис. га	y	461,70	465,90	–4,20	–0,90	–
Черкаська область						0,95
валовий збір, тис. т	Q	956,9	940,6	116,3	13,83	–
урожайність, ц з га	x	39,6	35	4,6	13,4	–
площа збирання урожаю, тис. га	y	241,4	240,2	1,2	0,50	–
Харківська область						1,44
валовий збір, тис. т	Q	1536	435,2	421,3	96,8	–
урожайність, ц з га	x	36,5	20,8	15,70	75,48	–
площа збирання урожаю, тис. га	y	208,7	240,2	–31,5	–13,11	–

Примітка: * – складено за даними [14].

Таблиця 2

Валовий збір зернових і зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах України *

Сільськогосподарські культури, тис. т.	Роки			
	2011 р.	2010 р.	2011 р. до 2010 р.	
			+/-	у %
Зернові і зернобобові культури всього	44154,1	29779,3	14374,8	148,3
у тому числі				
пшениця	1 7649,4	13314,8	4334,6	132,6
кукурудза на зерно	19186,5	9463,5	9723,0	202,7
Соняшник на зерно	7278,2	5585,6	1692,6	130,3
Цукрові буряки (фабричні)	17135,7	12663,4	4472,3	135,3
Картопля	751,7	482,5	269,2	155,8
Овочі	1541,2	964,6	576,6	159,8
Плоди та ягоди	294,4	286,8	7,6	102,6
Виноград	336,9	259,8	77,1	129,7
Разом	71492,2	50022	21470,2	142,9

Примітка: * – складено за даними [14].

Щодо збільшення виробництва зерна на 44,3% то воно зумовлено не лише збільшенням урожайності зернових культур на 10,1 ц/га або на 37,5%, але й розширенням посівної площі на 738,6 тис. га, або на 5,1%. Виробництво соящика збільшилось порівняно з 2010 р. на 27,9% і склало 8,7 млн т, що спричинено розширенням посівної площі на 190,4 тис. га, або на 4,2% і підвищенням урожайності на 3,4 ц/га, або на 22,7%. Такі факти затрудняють визначення абсолютно інтенсивного типу зростання, який відбувається за рахунок впровадження інноваційних технологій.

Крім вищерозглянутих факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, на особливу увагу заслуговують інші фактори, що характеризують ефективність їх господарської діяльності. У цьому контексті Бужин О. А. у праці [10] обґрунтовує механізми забезпечення конкурентоспроможності продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств завдяки активізації таких внутрішніх факторів, як якість і собівартість, які формуються на основі економічно-технологічної організації виробництва та продуктивності праці. Автор справедливо зазначає, що у структурі собівартості визначальне місце належить кормовій продукції рослинництва як матеріальному ресурсу для розвитку тваринництва, якість і достатність якої залежить від продуктивності землі.

Для сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на виробництві рослинницької продукції, собівартість є не менш важливим фактором конкурен-

тоспроможності, що комплексно характеризує їх господарську діяльність. Зниження собівартості свідчить про зростання урожайності культур, продуктивності праці, ефективне використання ресурсів, основних засобів тощо. І навпаки, зростання собівартості свідчить про зниження рівня рентабельності, суми прибутку, що, у свою чергу, призводить до неефективного ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції.

Виробнича собівартість продукції сільськогосподарських підприємств є синтетичним показником, що формується з усіх витрат, пов'язаних з процесом її виробництва та реалізації. До складу загальновиробничих витрат сільськогосподарських підприємств включаються оплата праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація необоротних активів загальновиробничого призначення, витрати на вдосконалення технології й організації виробництва, опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення, плата за оренду землі і майна виробничого призначення; сума нарахованого фіксованого сільськогосподарського податку та ін. [15].

Витрати операційної діяльності сільськогосподарських підприємств формуються за такими економічними елементами, як матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація та інші операційні витрати. Сукупність однорідних за економічним змістом видів витрат дозволяє оцінити вплив фактора собівартості реалізованої продукції сільськогосподарських підприємств на їх конкурентоспроможність (табл. 3).

Таблиця 3

Витрати основної діяльності сільськогосподарських підприємств *

№ з/п	Витрати	Тис. грн		%		Відхилення		
		Роки				(+/-)	%	структура, %
		2010	2011	2010	2011			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. ПрАТ «Україна» (Миколаївська область)								
1	Матеріальні витрати	7395	10227	69,3	73,9	2832	38,3	4,6
2	Витрати на оплату праці	1301	1384	12,2	10	83	6,4	-2,2
3	Відрахування на соціальні заходи	473	504	4,4	3,6	31	6,6	-0,8
4	Амортизація	390	749	3,7	5,4	359	92,1	1,8
5	Інші операційні витрати	1110	976	10,4	7,1	-134	-12,1	-3,4
6	Разом	10669	13840	100	100	3171	29,7	0
2. ПСАТ імені Шевченка (Черкаська область)								
1	Матеріальні витрати	908	3257	25,1	52,8	2349	258,7	27,7
2	Витрати на оплату праці	1011	1072	27,9	17,4	61	6	-10,5
3	Відрахування на соціальні заходи	368	199	10,2	3,2	-169	-45,9	-6,9
4	Амортизація	299	633	8,2	10,3	334	111,7	2
5	Інші операційні витрати	1037	1008	28,6	16,3	-29	-2,8	-12,3
6	Разом	3623	6169	100	100	2546	70,3	0
3. СПАТ «Україна» (Одеська область)								
1	Матеріальні витрати	5020	4607	63,5	58,1	-413	-8,2	-5,5
2	Витрати на оплату праці	684	849	8,7	10,7	165	24,1	2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
3	Відрахування на соціальні заходи	249	343	3,2	4,3	94	37,8	1,2
4	Амортизація	722	642	9,1	8,1	-80	-11,1	-1
5	Інші операційні витрати	1225	1493	15,5	18,8	268	21,9	3,3
6	Разом	7900	7934	100	100	34	0,4	0
4. ПАТ «Україна» (Миколаївська область)								
1	Матеріальні витрати	3569	4352	61,2	65,7	783	21,9	4,5
2	Витрати на оплату праці	874	864	15	13,1	-10	-1,1	-1,9
3	Відрахування на соціальні заходи	318	325	5,4	4,9	7	2,2	-0,5
4	Амортизація	126	125	2,2	1,9	-1	-0,8	-0,3
5	Інші операційні витрати	945	957	16,2	14,4	12	1,3	-1,8
6	Разом	5832	6623	100	100	791	13,6	0
5. САТ «Васищево» (Харківська область)								
1	Матеріальні витрати	33,1	3,1	27,6	4,4	-30	-90,6	-23,2
2	Витрати на оплату праці	3,0	22,3	2,5	31,5	19,3	643,3	29,0
3	Відрахування на соціальні заходи	1,0	8,2	0,8	11,6	7,2	720,0	10,7
4	Амортизація	78,7	20,7	65,6	29,2	-58	-73,7	-36,4
5	Інші операційні витрати	4,1	16,6	3,4	23,4	12,5	304,9	20,0
6	Разом	119,9	70,9	100	100	-49	-40,9	0,0

Примітка: * – складено за даними [16].

З табл. 3 видно, що виробництво продукції сільськогосподарських підприємств протягом 2010 – 2011 років потребувало значних матеріальних витрат, що пояснюється специфікою їх діяльності. До таких витрат належать витрати на придбання насіння та посадкового матеріалу, добрив, засобів захисту рослин і тварин, кормів, паливо-мастильних матеріалів, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, паливо і енергії, будівельних матеріалів, тари і ін.

Збільшення матеріальних витрат та амортизації при скороченні витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи на ПАТ «Україна» та САТ ім. Шевченка є свідченням технічного та технологічного переозброєння виробництва, вивільнення ручної праці, розширення обсягів діяльності. Інша ситуація мала місце на САТ «Україна», де відбулося скорочення матеріальних витрат та амортизації при зростанні витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи. При цьому загальні витрати зросли за рахунок інших операційних витрат, до яких належать собівартість реалізованих виробничих запасів, необоротних активів, втрати від знецінення запасів, відрахування на створення резерву сумнівних боргів і суми списаної безнадійної дебіторської заборгованості тощо.

Особливістю динаміки та структури витрат САТ «Васищево» є різке зменшення матеріальних витрат та амортизації, що вказує на скорочення обсягів виробничої діяльності. При цьому зростання витрат на заробітну плату і відрахувань на соціальні заходи означає наявність інших видів діяльності, що є прибутковими. Зростання інших операційних витрат на даному підприємстві, виходячи із ситуації, що склалася, означає реалізацію ним необоротних активів, зокрема основних

засобів і довгострокових біологічних активів, що остаточно підтверджує кардинальну переорієнтацію видів його діяльності.

На ПАТ «Україна» відбулося зростання матеріальних та інших операційних витрат, скорочення витрат на оплату праці та амортизацію при зростанні загальної суми витрат. Це свідчить про те, що ПАТ «Україна», хоча і збільшує обсяги своєї діяльності, але не здійснює при цьому оновлення основних засобів, нематеріальних та довгострокових біологічних активів, що свідчить про відсутність модернізації та вдосконалення процесу виробництва.

Для того, щоб оцінити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств за їх собівартістю, необхідно здійснити аналіз їх витрат на одну гривню реалізованої продукції, який характеризує рівень собівартості сільськогосподарського виробництва та відображає взаємозв'язок між витратами і прибутком.

Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції, що входять до складу виробничої собівартості, являють собою суму трьох елементів виробничого процесу:

$$B_3 = MB + ЗП_n + A, \quad (4)$$

де B_3 – витрати на виробництво сільськогосподарської продукції;

MB – матеріальні витрати;

$ЗП_n$ – витрати на заробітну плату з нарахуваннями на неї;

A – амортизація.

Якщо формулу витрат розширити діленням лівої та правої її частини на обсяг чистого доходу від реалізації продукції, отримаємо модель, що відображає вплив факторів на загальну величину витрат на одну гривню реалізованої продукції:

$$B_3 / Q = MB / Q + 3P_n / Q + A / Q, \quad (5)$$

де B_3 / Q – загальні витрати на одну гривню реалізованої продукції;

MB / Q – матеріаломісткість реалізованої продукції;

$3P_n / Q$ – трудомісткість реалізованої продукції у грошовому вимірі;

A / Q – фондомісткість реалізованої продукції за списаній на амортизацію частині основних засобів, нематеріальних активів й інших необоротних матеріальних активів.

За допомогою факторної моделі (5) оцінено, якою мірою кожен фактор вплинув на зміну загальних витрат на виробництво сільськогосподарської продукції ПАТ «Україна» (табл. 4).

суму загальних витрати на одну гривню реалізованої продукції є трудомісткість реалізованої продукції у грошовому вимірі (14% у 2010 р. і 18,5% 2011 р.), третім, найслабшим фактором впливу – фондомісткість реалізованої продукції за списаній на амортизацію частині основних засобів, нематеріальних активів й інших необоротних матеріальних активів (10,8% у 2010 та 10% у 2011 р.).

Оцінка за наведеним алгоритмом впливу факторів на зміну витрат на одну гривню реалізованої продукції СПРАТ «Україна» дозволила встановити, що його загальні витрати зросли у 2011 р. порівняно з 2010 р. на 34,6%, а у розрахунку на одну гривню реалізованої продукції залишилися на одному рівні – 75 коп. Проте зміни відбулися у їх структурі, посилюється вплив факторів

Таблиця 4

Оцінка впливу факторів на зміну витрат на одну гривню реалізованої продукції СПРАТ «Україна» *

Показник		Роки				Відхилення	
		2010		2011		(+/-)	%
		Сума	Питома вага, %	Сума	Питома вага, %		
1	Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	8151	–	8124	–	-27,0	-0,3
2	Витрати на виробництво, тис. грн	6675	100	6441	100	-234	-3,5
2.1	у тому числі:						
	матеріальні витрати	5020	75,2	4607	71,5	-413	-8,2
2.2	витрати на заробітну плату з нарахуваннями	933	14	1192	18,5	259	27,8
2.3	амортизація	722	10,8	642	10	-80	-11,1
3	Витрати на виробництво на одну гривню чистого доходу (виручки) від реалізації продукції, коп.	82	100	79	100	-3	-3,2
3.1	у тому числі:						
	матеріальні витрати	62	75,2	57	71,5	-5	-7,9
3.2	витрати на заробітну плату з нарахуваннями	11	14	15	18,5	4	28,2
3.3	амортизація	9	10,8	8	10	-1	-10,8

Примітка: * – складено за даними [16].

Як видно з табл. 4, у 2011 р. порівняно з 2010 р. загальні витрати на виробництво на одну гривню чистого доходу (виручки) від реалізації продукції на СПРАТ «Україна» скорочуються на 234 тис. грн, або 3,5%. У розрахунку на одну гривню чистого доходу від реалізації продукції вони зменшуються на 3 коп., що пояснюється скороченням матеріальних витрат на 5 коп., амортизації на 1 коп., збільшенням витрат на заробітну плату з нарахуваннями на 4 коп.

Зазначимо, що, незважаючи на виявлені позитивні зміни, виробництво продукції СПРАТ «Україна» залишається досить витратним, оскільки загальні витрати на виробництво продукції на одну гривню чистого доходу від її реалізації у 2010 р. складають 82 коп., у 2011 р. – 79 коп. На їх формування найбільший вплив здійснює фактор матеріаломісткості реалізованої продукції, оскільки найбільшу питому вагу (75,2% у 2010 р. і 71,5% у 2011 р.) у їх складі мають матеріальні витрати. Другим фактором впливу на

матеріаломісткості (з 77,4 до 79,5%) та фондомісткості реалізованої продукції (з 4,1 до 5,8%) при зменшенні фактора трудомісткості реалізованої продукції у грошовому вимірі (з 18,6 до 14,7%). Це означає, що підприємство здійснило закупівлю й оновлення основних засобів і довгострокових біологічних активів. При цьому процес виробництва вдосконалюється, оскільки його розширення супроводжується скороченням витрат на оплату ручної та некваліфікованої праці.

Вищезазначені процеси визначено і на підприємстві ПСАТ ім. Шевченка, де за аналізований період відбулося стрімке зростання загальних витрат на виробництво на 99,6%, а у розрахунку на одну гривню реалізованої продукції лише на 26,1% (з 50 до 63 коп.). Особливістю структурних зрушень у витратах на виробництво продукції є збільшення її матеріаломісткості на 126,6% (з 18 до 40 коп. у розрахунку на одну гривню), фондомісткості на 33,8% (з 6 до 8 коп.) і зменшення трудомісткості на 41,8% (з 27 до 16 коп.).

На ПАТ «Україна» зростання загальної суми витрат на виробництво продукції та цієї суми у розрахунку на одну гривню реалізованої продукції відбувається більш стрімкими темпами (на 779 тис. грн, або 15,9%), ніж зростання обсягів реалізації продукції (на 321 тис. грн, або 7,3%). При збереженні такої тенденції у майбутньому підприємству загрожують збитки, що може призвести до банкрутства. На формування витрат на виробництво вплив на рівні 73% у 2010 р. і 76,8% у 2011 р. здійснює фактор матеріаломісткості, 24,4% у 2010 р. та 21% у 2011 р. – трудомісткості, 2,6% у 2010 р. та 2,2% у 2011 р. фактор фондомісткості реалізованої продукції.

Аналіз виробничих витрат САТ «Васищево» показав, що на їх формування найменший вплив складають матеріальні витрати (28,6% у 2010 р. та 5,7% у 2011 р.), що кардинально відрізняє його від всіх досліджуваних сільськогосподарських підприємств. Другим фактором впливу у 2010 р. виявлено фондомісткість (68%), яка у 2011 р. зменшується до 38,1%, а третім – трудомісткість (3,5%), що збільшується у 2011 р. до 56,2%. Це означає, що підприємство володіє необоротними активами, зокрема основними засобами, які використовуються не для процесу виробництва продукції, а за іншим нецільовим призначенням.

Отже, результати структурного та факторного аналізу витрат сільськогосподарських підприємств, що формують їх собівартість, дозволяють стверджувати, що найбільш конкурентоспроможними за собівартістю є СПРАТ «Україна» та ПСАТ ім. Шевченка. На СПАТ «Україна» хоча і виявлено позитивні тенденції до зменшення загальної суми витрат на виробництво продукції та у розрахунку на одну гривню реалізованої продукції, воно поки що поступається вищезазначеним підприємствам за структурою, обсягом та характером витрат. Найменш конкурентоспроможними за проведеною оцінкою визначено ПАТ «Україна» та САТ «Васищево», оскільки обсяг витрат ПАТ «Україна» значно перевищує його реальні можливості, а САТ «Васищево» за структурою своїх витрат демонструє неефективну виробничу діяльність.

Зазначимо, що крім факторів, що характеризують конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств з точки зору ефективності їх господарювання, не менш вагомими за силою впливу є фактори, що відображають рівень організації та управління виробництвом. У цьому контексті привертає увагу праця Рижмань Л. Д. [12], в якій внутрішні фактори формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств об'єднано в три групи: організаційно-економічні, техніко-технологічні, соціально-економічні та оцінено конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств Вінницької області за фактором спеціалізації та концентрації виробництва. Автором встановлено, що господарства з високим рівнем спеціалізації є більш конкурентоспроможними на відміну від господарств з низьким рівнем спеціалізації. Так, у групі підприємств з коефіцієнтом зосередження товарного виробництва (K_3) понад 0,6 обсяги виробництва валової продукції та прибутку у розрахунку на одного середньо-

річного працівника вищі за аналогічний показник у групі підприємств, де $K_3 < 0,35$.

Іншої думки дотримується Олійник В. В. [13], який вважає, що поглиблення спеціалізації сільськогосподарських підприємств не завжди сприяє зростанню ефективності господарської діяльності та підвищенню рівня конкурентоспроможності. Ним визначена оптимальна питома вага озимої пшениці у структурі посівних площ зернових Харківської області на рівні 25%, при перевищенні якої зменшується прибутковість підприємств через зростання виробничої собівартості. Таким чином, вищезазначена оцінка сільськогосподарських підприємств Вінницької та Харківської областей за фактором спеціалізації та концентрації виробництва показує суперечливі результати. Виникає питання щодо узгодженості прийомів аналізу та єдності методології оцінки факторів конкурентоспроможності, оскільки достовірність результатів такої оцінки значною мірою залежить від можливості їх застосування для кожної конкретної ситуації.

Зважаючи на те, що конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств формується під впливом сукупності взаємообумовлених факторів, Полозенко Л. П., Сідько Л. К. [11] наголошують на необхідності інтегрального розуміння феномену конкурентоспроможності. Згідно з цим підходом конкурентоспроможність характеризується набором числових параметрів x_i , що відображають результати господарювання сільськогосподарських підприємств та сукупністю їх оцінок k_{ie} , які функціонально пов'язані між собою. У часі (t_i) інтегральний показник конкурентоспроможності продукції, а також підприємства в цілому повинен збільшуватися [11]:

$$k_{ie}(x_i(t_1)) < k_{ie}(x_i(t_2)) \text{ при } t_1 < t_2. \quad (6)$$

Така умова конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств визначена виходячи з необхідності інноваційного їх розвитку, впровадження у процес виробництва нової техніки, удосконалення систем її проектування та експлуатації. Тому факторами конкурентоспроможності виступають всі складові внутрішнього потенціалу підприємства, до яких відносяться виробничий потенціал (техніко-технологічний, кадровий, організації виробництва, сировинний і ін.), потенціал розвитку (маркетинг, менеджмент, інноваційний, інформаційний), внутрішній та зовнішній інвестиційний потенціал. Оцінка цих факторів, на їх думку, дозволяє побудувати таку систему управління конкурентоспроможністю продукції, яка оптимально працюватиме з урахуванням усіх специфічних характеристик і особливостей даного підприємства [11].

Застосування розглянутих теоретичних напрацювань щодо визначення та систематизації факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств при практичній їх оцінці потребує комплексного вивчення та аналізу їх господарської діяльності у динаміці років. Лише у такому випадку можна оцінити конкурентоспроможність як комплексну категорію, що відображає явні та потенційні можливості сільськогосподарських підприємств отримати переваги та зберегти свої конкурентні позиції на внутрішньому та зовнішньому ринку.

Виходячи з необхідності швидкого реагування на зміни ринкової кон'юнктури, сільськогосподарським підприємствам необхідно здійснювати оцінку їх поточної конкурентоспроможності, тобто оцінку за окремими її факторами: ефективністю використання земельних ресурсів, собівартістю, рівнем спеціалізації виробництва та ін. Така оцінка хоча і не дозволяє комплексно врахувати дію всіх можливих факторів конкурентоспроможності, але дає можливість оперативно визначити слабкі та сильні сторони підприємства у поточний період часу, що є підставою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Незважаючи на те, що у сучасній науковій літературі поняття поточної конкурентоспроможності або конкурентоспроможності за окремими факторами не використовується, вважаємо, що такий термін має право на існування, оскільки кожне підприємство може мати свої конкурентні переваги і недоліки господарювання, що змінюються у часі, визначення яких потребує оцінки окремих факторів впливу.

ВИСНОВКИ

Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств визначається ефективністю використання земельних, матеріальних, трудових, фінансових та ін. ресурсів. Оцінка конкурентоспроможності має ґрунтуватися на методах факторного аналізу, які передбачають комплексне і системне вивчення впливу окремих факторів на результатний показник.

Одним із таких результативних показників є обсяг виробництва сільськогосподарської продукції, на який впливають інтенсивний фактор урожайності культур та екстенсивний – розширення посівних площ. Оцінку ефективності використання земельних ресурсів при вирощуванні пшениці сільськогосподарськими підприємствами за цими факторами слід проводити за допомогою побудованої мультиплікативної факторної моделі.

Важливим фактором конкурентоспроможності, який комплексно характеризує господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, є собівартість реалізованої продукції. Вплив цього фактора на конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств доцільно визначати за результатами аналізу їх витрат на одну гривню реалізованої продукції з використанням адитивної факторної моделі витрат.

Переваги оцінки впливу факторів на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на основі методології детермінованого факторного аналізу полягають у можливості оперативно виявити ці фактори та причинно-наслідкові зв'язки між ними. Прийняття на основі такої оцінки управлінських рішень дозволяє сільськогосподарським підприємствам швидко реагувати на зміни ринкової кон'юнктури. Таку їх здатність відображає поняття поточної конкурентоспроможності, яке на відміну від комплексної категорії конкурентоспроможності означає конкурентоспроможність за її окремими, найбільш впливовими у поточний період часу факторами.

Виходячи з того, що розглянуті факторні моделі, разом з їх перевагами, мають і обмеження через кількість параметрів, що відображають вплив факторів на конкурентоспроможність сільськогосподарських під-

приємств, перспективи подальших досліджень полягають у використанні можливостей детермінованого і стохастичного моделювання для аналізу, оцінки та прогнозування рівня їх конкурентоспроможності. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Бондаренко С. А.** Про механізм формування конкурентоспроможності продукції промислового підприємства / С. А. Бондаренко, В. І. Бокій // Економіка підприємств. – 2001 – № 9 – С. 58 – 59.
- 2. Зайцева Л. О.** Класифікація факторів конкурентоспроможності підприємства / Л. О. Зайцева // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – 2012. – № 8 (179). – С. 293 – 300.
- 3. Панасенко Д. А.** Системний підхід до показників конкурентоспроможності / Д. А. Панасенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 3 (82). – С. 19 – 24.
- 4. Райсберг Б. А.** Современный экономический словарь. – 5-е изд., перераб. и доп. / Б. А. Райсберг, Л. Ш. Лосовский, Е. Ш. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с.
- 5. Фатхутдинов Р. А.** Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Маркетинг, 2002. – 892 с.
- 6. Портер М. Ю.** Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Ю. Портер. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
- 7. Томпсон А. А.** Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд : [пер. с англ. под. ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой]. – М.: Банки и биржи; ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
- 8. Россіхіна О. Є.** Основні фактори конкурентоспроможності підприємства / О. Є. Россіхіна // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 184 – 187.
- 9. Донських А. С.** Конкурентоспроможність аграрних підприємств та фактори, що її визначають [Електронний ресурс] / А. С. Донських // Ефективна економіка. – 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=850>
- 10. Бужин О. А.** Конкурентоспроможність продукції тваринництва: [монографія] / О. А. Бужин. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2008. – 248 с.
- 11.** Конкурентоспроможність в економіці України (за 2005 – 2011 рр., у кількості 350 документів українською та російською мовами) / Укладачі: Л. П. Полозенко, Л. К. Сідько. – К.: НУБіПУ, 2012. – 36 с.
- 12. Рижмань Л. Д.** Напрями підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Л. Д. Рижмань // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2012. – №1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau/2012_1/48Rygmam.pdf
- 13. Олійник В. В.** Вплив спеціалізації на конкурентоспроможність зерна / В. В. Олійник // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2010. – № 10. – С. 291 – 296.
- 14.** Офіційний сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 15.** Про затвердження Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. Наказ Міністерства аграрної політики України № 132 від 18.05.2001 р. (зі змінами від 27.03.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/big/text1528/pg1.htm>
- 16.** Офіційний сайт державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua>